

УДК 008.001.76

*Кириленко Катерина Михайлівна,
кандидат філософських наук,
завідувач кафедри філософії
Київського національного університету культури і мистецтв*

ПІДХОДИ ДО РОЗУМІННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНОГО НАУКОВОГО ДИСКУРСУ ТА ЇХ НАСКРІЗНІ ІДЕЇ

Стаття присвячена проблемі уточнення терміна «інноваційна культура», висвітленню ключових для сучасної науки підходів до тлумачення цього поняття, аналізу наукової літератури, в якій у різних контекстах вивчається інноваційна культура на предмет виявлення підходів до розуміння інноваційної культури. У статті аналізується поняття інновації, його відмінність від новації та діалектичний зв'язок інновації з традицією.

Ключеві слова: інновація, інноваційна культура, інновація та новація, інновація та традиція.

Статья посвящена проблеме уточнения термина «инновационная культура», освещению ключевых для современной науки подходов к толкованию данного понятия, анализу научной литературы, в которой в разных контекстах изучается инновационная культура на предмет выявления подходов к пониманию инновационной культуры. В статье также анализируется понятие инновации, его отличия от новации и диалектическая связь инновации с традицией.

Ключевые слова: инновация, инновационная культура, инновация и новация, инновация и традиция.

The article is devoted to the problem of clarification of the term innovation culture, covering the key approaches to the interpretation of this concept for modern science, the analysis of the scientific literature, in which innovation culture is studied in order to identify cross-cutting approaches to the understanding of the innovation culture in different contexts. The article also analyzes the concept of innovation, its differences from the novation and the dialectical connection of innovation and tradition.

Key words: innovation. innovation culture. innovation and novation, innovation and tradition.

Нині все частіше науковці, соціологи, управлінці, економісти та інтелектуали говорять про інноваційну культуру [18]. Часто це поняття вживається в контексті інших понять, таких як: інформаційна культура, постіндустріальне суспільство, інноваційний менеджмент тощо. Назріла нагальна потреба узагальненого висвітлення множинних підходів до розуміння поняття «інноваційна культура», з'ясування суті цього поняття шляхом окреслення магістральних напрямів його потрактування. Проаналізований автором матеріал статті склали доробки науковців, які окреслене поняття розглядають конструктивно, не заперечуючи існування явищ і процесів, що ним охоплюються.

Метою статті є аналіз наукової літератури, у якій висвітлюється поняття «інноваційна культура», систематизація підходів, що у цій літературі сформувалися, а також визначення контекстів, у яких поняття інноваційної культури вживається в культурології – науці, що є «міждисциплінарним теоретичним і методологічним полем пізнання явищ та сутності культури» [20; 10].

Ряд дослідників, зокрема: М. Демчук і А. Юркевич [12], М. Кларін [16], А. Поскряков [24], Т. Соболев [31], Д. Степаненко [33] та ін. займалися питаннями класифікації інновацій, втім, класифікація та аналіз визначень інноваційної культури не були предметом окремого наукового дослідження. Натомість нині існує велика кількість визначень поняття «інноваційна культура», зібрані, наприклад, у статті О. П. Коюди в журналі «Проблеми науки» [17]. Втім автор не вдається до їх детального аналізу.

Одними з перших поняття інноваційної культури як складової інноваційної діяльності розпочали вивчати зарубіжні економісти (Г. Тренквіст, Б. Санто, Т. Давіла, Дж. Епштейн, Р. Шелтон) і представники споріднених галузей (А. Ніколаєв, А. Постряков, С. Биконя, В. Гусєв та ін.). Пізніше інноваційна культура стала предметом вивчення соціологів (Ю. Карпова, Б. Лісін, В. Фокіна). Можемо також констатувати і дослідження цієї теми у освітній галузі, зокрема як у вітчизняній (О. Козлова, Р. Міленкова, О. Аматыєва, Н. Гавриш, В. Носкова, А. Кальянов, О. Єфросініна), так і закордонній (Л. Єлізарова, А. Герасимов, І. Логінов, Л. Холодкова, В. Чернолес). Істотний розвиток теорії інновації відбувається в 20-х рр. ХХ ст. Саме тоді Н. Кондратьєв виявив «великі цикли» інновацій, а І. Шумпетер, розширив його ідеї і впровадив їх у сферу активізації процесів виробництва [32].

Формуванню інноваційної культури як частини загальної культури присвячені роботи Е. Афанасьєва і Л. Борисова [33], В. Віненко [8], В. Вороніна [9], В. Нестеренко [22], Л. Ордіної [23], А. Поскрякова [24], Л. Сластьоніна [30], С. Щукіної [34] та ін. Так, дослідження Л. Ордіної висвітлює теоретичні основи створення культуротворчого середовища в підготовці фахівця. У роботах Л. Борисової [1] здійснено аналіз феномену «інноваційна культура», запропоновано модель управління процесом її становлення, формування і розвитку, зазначено, що умовою успішності інноваційної діяльності є психологічна готовність фахівців до нововведень.

Дослідження А. Поскрякова розкривають психологічний аспект формування інноваційної культури; в них здійснено спробу аналізу сутнісного змісту та особливостей її формування. У дисертаційному дослідженні Л. Єлізарової [14] розроблено модель формування інноваційної культури суб'єктів професійної освіти, запропоновано методикку і умови її реалізації. Інноваційна методична культура вчителя аналізується в роботах Т. Н. Бережної [2]; інноваційна організаційна культура підприємства розглядається у працях Ю. В. Качіної [15].

Аналіз психолого-педагогічної літератури та дисертаційних досліджень цієї проблеми показує, що в педагогічній теорії і практиці вже мали місце дослідження з проблем становлення, формування і розвитку інноваційної культури. Зокрема, про це йдеться в працях: А. В. Антонової, Ш. З. Азимбетової, Є. Д. Афанасьєвої [1], В. Г. Вольвич, В. Гусєва, Л. Е. Єлізарової [14], Н. П. Ільїної, Ю. В. Качіної [15], О. П. Коюди [17], Є. Б. Лисіна [21], Р. В. Міленкової, А. І. Ніколаєва, Л. А. Холодкова. В окремих роботах І. Е. Панової йдеться про інтегровану інноваційну культуру як мету підготовки фахівця будь-якої спеціальності.

Під інноваційною культурою розуміють складову загальнокультурного процесу, яка визначає ступінь сприйняття окремою особою, групою чи суспільством різних нововведень у діапазоні перетворення їх у інновації. Втім, як зазначає О. Коюда, «ще не сформульоване чітко тлумачення поняття інноваційної культури та основних напрямів з її формування в Україні, повного розуміння її принципів і функцій» [17, с. 15].

Серед великої кількості визначень можна прослідкувати три наскрізні підходи до розуміння інноваційної культури. Підхід перший. Інноваційною культурою називають складову будь-якої історично-регіональної форми культури у тому випадку, коли вона налаштована на зміни, які й продукує. Втім, це дуже широкий контекст вжитку терміна, крім того, такий, що не відображає сутнісних рис інноваційності, в такому потрактуванні термін «інноваційна культура» є синонімом більш вживаного терміна «новаторство». А, як відомо, термінологічна синонімія є явищем не продуктивним для наукового обігу, бо ускладнює його та вносить хаотичність, а наука тяжіє до раціональності.

На думку відомого соціолога П. Сорокіна, що висловлена ним у праці «Філософія і психологія творчості», інновації в сфері культури виникли ще в епоху палеоліту, коли з'явилися наскельний живопис, кам'яні та глиняні скульптури, ритуальні танці. Інновації, як зазначає П. Сорокін, мають три джерела. По-перше, природна реакція, відповідь на виклик з боку нових поколінь, що усвідомлюють загрози антикультури. По-друге, глибинні джерела давньої культури Сходу, де все ще переважає традиційний ідеаціональний тип культури. Під ідеаціональним типом він розуміє тип культури, що характеризується перевагою релігійних мотивів. Але головним, на думку вченого, є те, що відбувається трансформація самого суспільства, перехід від індустріальної світової цивілізації до гуманістично-постіндустріальної.

На думку А. Гріцанова, «інноваційна культура – це історично складена усталена система норм, правил і способів впровадження нововведень у різні сфери життя суспільства, характерна для даної соціокультурної спільності» [17, с. 17]. Це визначення є досить ґрунтовним, але в ньому не враховано процес і результат впровадження нововведень.

Підхід другий. Під терміном «інноваційна культура» розуміють особливу форму сучасної культури, нову історичну реальність, яка постала внаслідок трансформації інноваційного суспільства у напрямку до інформаційного та постіндустріального, внаслідок особливої ролі інновацій у цій культурі, внаслідок як свідомого, так і інтуїтивного пошуку сучасною людиною нових духовних підвалин свого життя. У такому потрактуванні терміну «інноваційна культура» постає окремою особливою формою культури загалом, яка формується на даному етапі її розвитку. Тож інноваційна культура може бути осмислена поряд із такими поняттями як: «інформаційна культура» та «культура постіндустріального суспільства», однозначного визначення які дати складно, але цим поняттями користується все більше і більше авторів, що пропонують власні дефініції та підходи до розуміння. Так, В. Балабанов під інноваційною культурою розуміє особливу форму (різновид) загальнолюдської культури, який є новою історичною реальністю, ця реальність постає як наслідок прагнення суспільства до самооновлення; інноваційна культура є передумовою якісних змін життєдіяльності людей, вона нині може претендувати на роль найважливішого соціально-психологічного фактора суспільного розвитку [3].

Підхід третій. Він можливий у таких транскрипціях. Обґрунтування перше. Про інноваційну культуру як про усталену форму культури говорити зарано, поряд із цим,

вона є передумовою якісних змін у всіх аспектах життєдіяльності сучасної людини, які лавиноподібно відбуваються нині. Тому можна говорити про інноваційну культуру як про рису сучасної культури. Інноваційна культура постає комплексним соціальним феноменом, стрижнем якого є готовність і здатність суспільства до інновацій у різних сферах: науці, управлінні, економіці, освіті, культурі і т. ін. Обґрунтування друге. Інноваційна культура як особлива форма сучасної культури, що стрімко розвивається та набирає все помітніших обертів, породжує певний методологічний підхід, певний стиль життя сучасної людини, людини, яка постійно потребує все нових і нових інновацій. Тож інноваційну культуру можна тлумачити як методологічну основу гармонізації усіх сфер людської діяльності. В. П. Бондарев вважає, що інноваційна культура – це знання, вміння і досвід цілеспрямованої підготовки, комплексного впровадження і всебічного засвоєння новацій у різних галузях людської життєдіяльності. Людина як суб'єкт інноваційної культури оновлює оточуючий її світ та себе саму таким чином, що і світ, і сама людина гуманізуються [4]. Т. С. Бочкарьова також вважає, що інноваційна культура відображає як рівень розвитку інноваційних процесів, так і міру участі в цих процесах людей. Вона забезпечує сприйнятливості людей до нових ідей, їх готовність і здатність підтримувати й реалізовувати інновації у всіх сферах життя [5].

Осягнення суті інноваційної культури здійснюється науковцями і в іншому ракурсі. Коли метою є не визначення архітектоніки поняття, що ми висвітлювали вище, а встановлення його сутнісної ознаки. Ідеї дослідників, що йдуть таким шляхом, є когерентними з підходами до розуміння суті культури загалом.

Відомо, що визначень культури в сучасній науці нараховується більше чотирьох сотень. Дослідники віддають перевагу не колекціонуванню дефініцій, а визначенню підходів до розуміння суті поняття «культура», яких теж нараховують близько десяти. Наведемо лише деякі приклади, їх список є репрезентативним, але невичерпним. Інноваційну культуру досить велике коло науковців розглядає в контексті ціннісного чи аксіологічного підходу. Таку традицію у розумінні суті інноваційної культури започаткував американський теоретик менеджменту П. Друкер. Цей відомий дослідник вважає, що інноваційна культура є комплексним впровадженням і всебічним засвоєнням інновацій у різних сферах життєдіяльності на основі збереження в інноваційній системі динамічної єдності старого, сучасного і нового [13].

Діяльнісний підхід до розуміння інноваційної культури розглядає її як прояв сучасного суспільного життя, що налаштоване на інновації, які і визначають особливість діяльнісного відношенні до світу нині (А. Ахієзер, В. Гусєв [11], І. Панова, та ін.), та враховує особистісну сутність становлення інноваційної культури. У процесі діяльності та взаємодії її суб'єктів зразки інноваційної культури (діяльності) транслюються, зберігаються, сприймаються і використовуються.

Діалоговий підхід до тлумачення сутності культури, зокрема інноваційної, передбачає деяке поєднання аксіологічного і діяльнісного підходів (В. Біблер, Ю. Верстакова, В. Воронін [9] та ін.). Так, відповідно до концепції діалогового підходу, щоб бути інноваційно культурною людиною, треба піднятися над своїм сьогоденням з метою пошуку нового на базі по-новому почутого досвіду минулого. Слід запровадити діалогові, емпатичні зв'язки як з минулим, так і з суб'єктами сучасного дискурсу. Тільки в такому відкритому, наперед не заданому діалозі і можливе творення інноваційної культури сьогодення.

Як стверджує П. Гуревич у своїй книзі «Філософія культури», у герменевтиці (Гуссерль, Гадамер та ін.) наголошується на розумінні, сприйнятті та інтеріоризації особистістю культурних цінностей, на пошуку універсальних смислових цінностей і критеріїв в оцінці і засвоєнні нового знання шляхом багатомірного і цілісного осмислення. При цьому аналіз культурологічного досвіду минулого також здійснюється з позицій його сьогодення у зв'язку з новостворенням за умови розуміння. Показово, що авторів, твори яких є базовими для того чи іншого підходу, сучасні автори використовують як такі, що розкривають суть поняття, хоч сам термін «інноваційна культура» ті широко в своїх працях не використовують.

Кожний із означених вище підходів до осмислення змісту культури, так само як і ті, про які мова в цій статті не йшла, всі вони у сукупності і взаємодії вказують не лише на можливий шлях до розуміння сутності сучасної культури, але й на необхідність формування (суспільством і людиною) сучасного бачення сутності феномену інноваційної культури.

Варто відзначити ще один аспект вивчення інноваційної культури, який прослідковується в роботах науковців, а саме: визначення її стрижневих характеристик. Насамперед, слід окремо вказати в цьому контексті на ідеї П. Друкера, які вже вище були предметом розгляду. Дослідник визначає ключову рису інноваційної культури, що прослідковується при її діахронічному розгляді, це – «трансчасовий» зв'язок, який вона у собі несе. Інноваційна культура пропонує таке «нове», яке є не запереченням існуючого, а його вдосконаленням, трансформацією, видозміною. Крім того, вона налаштована не на сьогодення, а на майбутнє; в ній неначе зустрічаються три часових виміри в одній горизонтальній площині. Іншою сутнісною ознакою інноваційної культури, що стає помітною при синхронічному аналізі поняття, є прагнення у її рамках до поєднання природничо-наукового знання (і ширше: природничо-наукової картини світу) і знання гуманітарного (і ширше: гуманітарної картини світу) на основі застосування ідей синергетики як науки про саморозвиток систем різної етиології. Можемо тут послатися на ґрунтовну працю А. В. Світзинського «Синергетична концепція культури», що була надрукована у Луцьку 2008 р. [29]. У ній автор відстоює думку про те, що синергетична єдність у культурі постає не лише як єдність природничого та гуманітарного знання, а ще й як єдність раціонального та позараціонального начал.

Безперечно, при вивченні інноваційної культури, як і при вивченні будь-якої наукової теми чи проблеми, можуть і повинні існувати різні підходи до її розуміння та тлумачення, навіть такі, що взаємовиключають один одного. Це не лише дозволить ширше та всебічніше зрозуміти поняття, але й сподіватися на синергетичний ефект, на нові точки біфуркації, на якісно новий вектор його потрактування, тим більше ідеї синергетики в культурі корелянтні ідеям дослідників поняття «інноваційна культура» [29].

Слід зазначити, що стрижневою основою для всіх дослідників інноваційної культури є її співвіднесення з таким базовим для неї поняттям як інновація. Інновації не лише термінологічно представлені в інноваційній культурі, але також є її сутнісною характеристикою, разом із такими похідними від терміна «інновація» поняттями як «інноваційна діяльність», «інноваційний потенціал», «інноваційні засади». У таких висновках можемо послатися на законодавця. Зокрема, Закон «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» [27] визначає сутність поняття інноваційної культури як «складової інноваційного потенціалу, що характеризує рівень освітньої,

загальнокультурної і соціально-психологічної підготовки особистості та суспільства в цілому до сприйняття і творчого втілення в життя ідеї розвитку економіки країни на інноваційних засадах». «Інновації, згідно Закону України «Про інноваційну діяльність» від 04.07.2002, – це новостворені (застосовані) і (або) вдосконалені конкурентоспроможні технології, продукція або послуги, а також організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру, що істотно поліпшують структуру та якість виробництва і (або) соціальної сфери» [26] «Інноваційна діяльність – це діяльність, яка спрямована на використання і комерціалізацію результатів наукових досліджень та розробок і зумовлює випуск на ринок нових конкурентоспроможних товарів і послуг» [26].

За словами А. Поскрякова, інновація є людською потребою і за своєю мотивацією виступає як нормальне природне явище [20]. Інновація – складова суспільної системи, яка еволюціонує як механізм перетворень, створює передумови для соціокультурних змін різного масштабу, вона залежить від людської здатності до творчості і можливостей суспільства приймати або адаптувати результати цієї творчості. Слід зазначити, що дефініція даного терміна в довідковій літературі відсутня. Поняття вживається в предметних областях конкретних наук, інноваційність яких розглядається тим чи іншим автором.

Наприклад, Б. Санто вважає, що інновація – це такий суспільний, технічний, економічний процес, який через практичне використання ідей і винаходів приводить до створення кращих за своїми властивостями виробів, технологій [28]. За переконаннями А. Кулагіна, «інновація – нова або вдосконалена продукція (товар, робота, послуга), спосіб (технологія) її виробництва або застосування, нововведення або удосконалення в сфері організації та (або) економіки виробництва, і (або) реалізації продукції, забезпечують економічну вигоду, що створюють умови для такої вигоди або поліпшують споживчі властивості продукції (товару, роботи, послуги)» [19]. У свою чергу Д. Степаненко зводить інновацію не тільки до нових або вдосконалених технологій, видів продукції або послуг, а також до рішень виробничого, адміністративного, фінансового, юридичного, комерційного або іншого характеру, що мають результатом їх впровадження і подальше практичне застосування, задіяння їх позитивного ефекту для господарюючих суб'єктів [33]. Термін «інновація» застосовується нині у практично будь-якій сфері людської діяльності.

Але досить часто різні вчені ототожнюють термін «інновація» з терміном «новація». Наприклад, як зазначають В. Василенко та В. Г. Шматько [7], можна застосувати термін «інновація» до всіх новацій, як у виробничій, так і в організаційній, фінансовій, науково-дослідній, навчальній та інших сферах, до будь-яких удосконалень, які забезпечують економію витрат або навіть створюють умови для такої економії. Але слід розрізняти ці поняття.

Так, В. Мединський, А. І. Пригожин, Р. А. Фатхутдінов вказували на те, що новація є оформленим результатом фундаментальних, прикладних досліджень, розробок або експериментальних робіт у будь-якій сфері діяльності по підвищенню її ефективності і подається у вигляді: відкриттів, винаходів, патентів; документації на новий чи удосконалений продукт, технологію, процес; поняття, наукових підходів або принципів; результатів маркетингових досліджень тощо. Вона є предметом інновації, яка виступає

кінцевим результатом впровадження новації з метою зміни об'єкта управління й отримання економічного, соціального, науково-технічного та іншого виду ефекту [33].

Здійснений нами аналіз літератури з теми засвідчує, що термін «інновація» найчастіше розглядається в дихотомії не з новацією, а з традицією. Інакше кажучи, інновація – це явище (або факт) культури, що протистоїть традиції. «Інновації по своїй суті, – відзначає Б. Лісін, – перебувають у певному протиріччі із традиціями. Дозволити це протиріччя можна лише в тому випадку, якщо інновації виникають у надрах традиції, а ті є основою для творчого процесу як джерела інноваційної культури» [21, с. 49].

Глибинний зміст інновацій передбачає комунікацію з традицією; інновація – це «введення», «входження» нового: і в широке середовище тиражування-використання, і в традицію; про зміни ми говоримо тільки тоді, коли вже існують традиції, стереотипи, звички. У цьому розумінні інновація – зміна, порушення звичних традицій і стереотипів, тимчасової перспективи. Ця зміна не обов'язково є щось нове, це може бути і «добре забуте старе». Крім того, інновація передбачає впровадження, використання нового, тобто, містить елемент тиражування, засвоєння, тяжіє до того, щоб стати сучасною традицією; а, з часом, закономірно нею стає. І традиція, і інновація взаємозалежні та взаємообумовлені настільки, що часом їх складно диференціювати: адже жодна інновація ніколи не залишається нововведенням тривалий час, вона інституалізується, а будь-яка традиція виникає спочатку як інновація.

Підсумовуючи вищепредставлений аналіз дефініцій «інноваційної культури» можемо зробити висновок. Наскрізними денотативними ознаками терміна «інноваційна культура» є: налаштованість культури на оновлення, на породження ідей та їх реалізацію, на впровадженість результатів пошуку; стрижнем цих змін є динамічна єдність старого, сучасного і нового, є прагнення до синтезу природничо-наукового та гуманітарного знання, до поєднання раціонального та інтуїтивного.

Література:

1. Афанасьєва Е. Д. *Инновационная культура педагогов [Электронный ресурс] / Е. Д. Афанасьєва, Л. Г. Борисова // Электронный журнал «Имидж». – Режим доступа: http://image.websib.ru/05/text_article.htm7237*
2. Баженов В. М. *Технологическая культура учителя : монография / Баженов В. М. – Кострома : КГУ, 2006. – 212 с.*
3. Балабанов И. Т. *Инновационный менеджмент / Балабанов И. Т. – Санкт-Петербург : Питер, 2001. – 304 с.*
4. Бондарев В. П. *Концепции современного естествознания : учеб. пособ. для студентов вузов / Бондарев В. П. – Москва : Альфа, 2003. – 464 с.*
5. Бочкарёва Т. С. *История науки и техники : учеб. пособ. / Т. С. Бочкарева ; под ред. проф. Бочкарева А. И. – Тольятти : Изд-во ТГУС, 2007. – 224 с.*
6. Василенко В. О. *Инновационный менеджмент : навч. посіб. / В. О. Василенко, В. Г. Шматько ; за ред. В. О. Василенка. – [вид. 3-є, випр. та доп.]. – Київ : Центр навч. літ., 2005. – 440 с.*
7. Виненко В. Г. *Системно-синергетическое моделирование в непрерывном образовании педагога : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.08 «Теория и методика профессионального образования» / Виненко Владимир Григорьевич ; Поволж. акад. гос. службы. – Саратов, 2001. – 322 с.*
8. Воронин В. Н. *Интеграция эвристического и технологического подходов в проектировании дидактических комплексов : автореф. дис. на соиск. учен. степ. д-ра пед. наук : 13.00.01 «Общая педагогика» / Воронин Виктор Николаевич. – Казань, 1999. – 35 с.*
9. Гуревич П. С. *Философия культуры / Гуревич П. С. – Москва : Nota bene, 2000. – 352 с.*
10. Гусев В. *Формування інноваційної культури як пріоритет державної інноваційної політики / Гусев В. // Освіта і управління. – 2003. – Т. 6,*

- ч. 2. – С. 85–92. **11.** Демчук М. И. Системная методология инновационной деятельности : учеб. пособие / М. И. Демчук, А. Т. Юркевич. – Минск : РИВШ, 2007. – 304 с. **12.** Друкер П. Ф. Задачи менеджмента в XXI веке : пер. с англ. / П. Ф. Друкер. – Москва : Вильямс, 2007. – 235 с. **13.** Елизарова Л. Е. Формирование инновационной культуры обучающихся военного вуза : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 «Теория и методика профессионального образования» / Елизарова Людмила Евгеньевна; Воен. ун-т связи. – Санкт-Петербург, 2004. – 223 с. **14.** Качина Ю. В. Формирование и развитие инновационной организационной культуры промышленного предприятия : дис. ... канд. экон. наук : 08.00.05 «Экономика и управление народным хозяйством» / Качина Юлия Вячеславовна. – Воронеж, 2004. – 200 с. **15.** Кларин М. В. Инновации в обучении: метафоры и модели : анализ зарубежного опыта / Кларин М. В. – Москва : Наука, 1997. – 223 с. **16.** Коюда О. П. Інноваційна культура та її характерні особливості / О. П. Коюда, О. А. Небилиця // Проблеми науки. – 2009. – № 7. – С. 15–20. **17.** Кремень В. Г. Людина перед викликом цивілізації: творчість, людина, освіта / Кремень В. Г. // Феномен інновацій: освіта, суспільство, культура / за ред. В. Г. Кременя. – Київ : Пед. думка, 2008. – С. 9–48. **18.** Кулагин А. С. Немного о термине «инновация» / Кулагин А. С. // Инновации. – 2004. – №7 (24). – С. 56–59. **19.** Культурологія : [підруч. для студентів вищ. навч. закл.] / за ред. А. Є. Конверського. – Харків : Фоліо, 2013. – 863 с. **20.** Лисин Б. К. Инновационная культура / Лисин Б. К. // Инновации. – 2008. – № 10. – С. 49–53. **21.** Нестеренко В. М. Проектирование учебно-технической среды профессионально-личностного саморазвития студентов технических вузов : дис. ... д-ра пед. наук : спец. 13.00.08 «Теория и методика профессионального образования» / Нестеренко Владимир Михайлович. – Тольятти, 2000. – 408 с. **22.** Ордіна Л. Л. Культуротворче середовище вищого навчального закладу як педагогічний феномен / Ордіна Л. Л. // Викладання психолого-педагогічних дисциплін у технічному університеті: методологія, досвід, перспективи : Міжнар. наук. конф. – Київ, 2009. – С. 59–60. **23.** Поскряков А. А. Инноватика: наука и учебный предмет / Поскряков А. А. // Науч. сессия МИФИ–98 : сб. науч. тр. – Москва, 1998. – Ч. 1. **24.** Пригожин И. Порядок их хаоса : новый диалог человека с природой / И. Пригожин, И. Стенгерс. – Москва : Процесс, 1986. – 276 с. **25.** Про інноваційну діяльність: Закон України від 04.07.2002. – Режим доступу: : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/40-15>. **26.** Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні [Електронний ресурс] : Закон України від 08.09.2011 № 3715-VI. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/3715-17>. 339. **27.** Санто Б. Инновация как средство экономического развития / Санто Б. ; общ. ред. и вступ. ст. Б. В. Сазонова; пер. с венг. – Москва : Прогресс, 1990. – 295 с. **28.** Світзинський А. В. Синергетична концепція культури / А. В. Світзинський. – Луцьк, 2008. – 698 с. **29.** Сластенин В. А. Педагогика: инновационная деятельность / В. А. Сластенин, Л. С. Подымова. – Москва : Магистр, 2000. – 224 с. **30.** Соболев Т. В. Философский анализ содержания понятий «культура», «инновация» и «инновационная культура» / Соболев Т. В. // Молодой ученый. – 2014. – № 13. – С. 337–341. **31.** Советова О. Г. Социальная психология инноваций (основания, исследования проблемы) : автореф. дис. на соиск. учен. степ. д-ра психол. наук : спец. 19.00.05 «Социальная психология» / О. Советова – Санкт-Петербург, 1998. – 21 с. **32.** Степаненко Д. М. Класифікація інновацій та її стандартизація / Степаненко Д. М. // Инновации. – 2004. – № 7. – С. 77–79. **33.** Щукина С. Н. Проектная технология как средство развития инновационной культуры будущего учителя иностранного языка : автореф. дис. на соиск. учен. степ. канд. пед. наук. / С. Н. Щукина – Ульяновск, 2005. – 17 с.